

ภูมิปัญญาด้านภาษาของพุทธทาสภิกขุ: แนวคิดเรื่อง “ภาษาคน ภาษาธรรม”

Lingual Wisdom of Buddhadasa Bhikkhu:

Human Language, Dharma Language (Bhasa Khon Bhasa Dharma)

บทคัดย่อ

บทคัดย่อ

ภาษาทางศาสนาเป็นภาษานามธรรมที่มีความหมายลึกซึ้ง ขณะเดียวกันก็มีความหมายกำกวมเป็นอย่างมาก ดังนั้น จึงเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาตีความในลักษณะต่างๆ พุทธทาสภิกขุพิจารณาเห็นว่า การแปลความหมายภาษาหรือคำศัพท์ทางศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อประสบการณ์และความเข้าใจศาสนาของชาวพุทธในระดับต่างๆ ด้วย ดังนั้น เพื่อให้การแปลความหมายมีความสอดคล้องต้องกันโดยยังยึดโยงอยู่กับ “แก่นพุทธศาสนา” ท่านจึงได้นำเสนอแนวคิด เรื่อง “ภาษาคน ภาษาธรรม” ขึ้น โดยแบ่งภาษาทางศาสนาออกเป็น ๒ ระดับ คือ ภาษาคน เน้นเรื่องราวทางโลกหรือทางวัตถุ และภาษาธรรม เน้นไปในทางธรรมที่อยู่เหนือขึ้นไปจากเรื่องทางโลกหรือทางวัตถุ ซึ่งการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวถือเป็นกุศโลบายที่สำคัญในการอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนา โดยที่สามารถลดความสับสนและสร้างความชัดเจนในการสื่อสาร สามารถโน้มนำพุทธศาสนิกชนให้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนต่างๆ มากขึ้น แนวคิดเรื่อง “ภาษาคน ภาษาธรรม” ของพุทธทาสภิกขุ จึงแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านภาษา และความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เด่นชัด

ABSTRACT

Religious language is abstract language with subtle meanings. However, it has also very ambiguous meanings. Therefore, it seems to be open for different interpretations and meaning constructions. Buddhadasa Bhikkhu believes that the interpretation of religious words or language relies closely on the different levels of experiences and conceptions of the religion of Buddhists. To achieve the coherence between the religious words and their interpretation, which are also based on the core of Buddhism, Buddhadasa Bhikkhu presents the concept “Human Language, Dharma Language” (Bhasa Khon Bhasa Dharma) to classify the religious language into two levels. The first one is Human language which focuses on secularity or objects. The second one is Dharma language which focuses on dharma of which nothing is inherently secular.

His presentation of this concept “Human Language, Dharma Language” (Bhasa Khon Bhasa Dharma) is considered as an important tactic to explain the teaching of Buddhism. It gives new points of view among Thais and allows them to understand the teaching of Buddhism more easily. Therefore, the above concept of Buddhadasa Bhikkhu shows his lingual wisdom as well as his propagating of Buddhism, obviously.

บทนำ

พุทธทาสภิกขุ เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงของสังคมไทย เป็นนักปฏิรูปพุทธศาสนาร่วมสมัยที่สำคัญที่สุดท่านหนึ่งในประวัติศาสตร์ ท่านได้ตีความคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและธรรมเนียมการปฏิบัติของชาวพุทธไทยด้วยการใช้ปัญญาและเหตุผล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และการเติบโตของชนชั้นกลางในสังคมไทย การพิมพ์หนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์” ซึ่งรวบรวมคำบรรยายของท่านไว้กว่า 50 เล่ม อาจนับได้ว่าเป็นผลงานของนักคิดชาวพุทธฝ่าย

เถรวาทคนเดียวที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ โดนัลด์ เค สวเออร์ (Donald K. Swearer) นักวิชาการชาวอเมริกันผู้เชี่ยวชาญพุทธศาสนา ได้ประเมินบทบาทและสถานะของพุทธทาสภิกขุในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทไว้ในฐานะนักคิดฝ่ายเถรวาทซึ่งมีแนวความคิดที่เป็นต้นแบบและทรงอิทธิพลที่สุดนับตั้งแต่พระพุทโธมาจารย์ เป็นต้นมา และประเมินบทบาทของพุทธทาสให้เสมอกับนักคิดชาวพุทธอินเดียที่ยิ่งใหญ่อย่างเช่น นาคารชุน อีกด้วย (อ้างใน ทวีวัฒน์ ปุณฺทริก วิวัฒน์, 2539, หน้า 30)

นอกจากผลงานชุดธรรมโฆษณ์แล้ว ผลงานที่โดดเด่น เล่มอื่นๆ ของพุทธทาสภิกขุ ได้แก่ คู่มือมนุษย์ แก่นพุทธ ศาสน์ ตามรอยพระอรหันต์ ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม และ ภาษาคน-ภาษาธรรม เป็นต้น ผลงานของท่านหลายเล่ม ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ลาว ศรีลังกา ทิเบต โดยส่วนที่เป็นภาษาอังกฤษนั้นมีมากกว่า 20 เรื่อง (อำนาจ ยัสโยธา, 2546, หน้า 13)

นอกจากนี้ท่านได้ริเริ่มการเทศน์ที่เรียกกันว่า “ปาฐกถาธรรม” ด้วยภาษา “ธรรมดา” เป็น “ภาษา” ที่ท่าน พยายามคิดค้นขึ้นมาเพื่อสะท้อนสังฆธรรมให้มากที่สุด ดังที่เรียกกันว่า “ศัพท์สวนโมกข์” เช่น ตัวกู-ของกู รู้แจ้ง แทงตลอด ยึดมั่นถือมั่น แม้แต่ชื่อของท่านซึ่งเดิมชื่อ “เงื่อม” ก็เรียกตนเองใหม่ว่าเป็น “พุทธทาส” ซึ่งหมายถึง การตั้งปณิธานที่จะถวายตัวลงเป็นทาสรับใช้ของพระ- พุทธเจ้านั่นเอง

ผลงานของท่านผ่านบทเทศนา หรืองานนิพนธ์ต่างๆ เยี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาทางด้านภาษา นั่นคือ ความสามารถในการให้กำเนิดคำหรือกลุ่มคำใหม่ๆ รวมทั้งนำมาใช้อธิบายและให้ความหมายใหม่ๆ แก่คำที่เป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางศาสนาที่สามารถประยุกต์วิธีการสื่อสารและปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคล และสภาพแวดล้อมในสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

การนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ภาษาคน-ภาษาธรรม” มาใช้อธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการเผยแผ่หลักธรรมที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งของท่านพุทธทาส ถือเป็นกุศโลบายหรือภูมิปัญญาในการโน้มนำพุทธศาสนิกชนเข้าสู่กระแสธรรมได้อย่างแนบคาย เฉกเช่นที่นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาทั้งหลายในอดีตได้กระทำมา

แนวคิดเรื่อง ภาษาคนภาษาธรรม

การอ่านหนังสือธรรมะ หรือฟังคำสอนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้น มักจะมีคำศัพท์ที่ต่างๆ ปรากฏอยู่มากมาย ด้วยเหตุที่มักจะเป็นภาษาบาลีและสื่อถึงภาวะนามธรรมเป็นหลัก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงหลักธรรมของผู้สนใจศึกษาพอสมควร นอกจากนี้ ภาษาหรือคำศัพท์ทางศาสนายังมีหลายระดับชั้น และสามารถตีความได้หลากหลาย

ตามพื้นฐานภูมิของผู้ศึกษา อย่างไรก็ตาม มีคำศัพท์ทางศาสนาอยู่ไม่น้อย ซึ่งผู้ฟังศึกษาธรรมะมักเข้าใจผิด เพราะนำไปปะปนกับความหมายที่ไขกันอยู่โดยทั่วไป

“อาตมาได้พิจารณาแล้วๆ เล่าๆ ว่าจะแสดงด้วยเรื่องอะไรดี ในที่สุดก็มามองเห็นว่า ข้อที่ท่านทั้งหลายส่วนมากไม่เข้าใจธรรมะอันลึก ซึ่งแสดงอยู่แล้วเป็นอันมาก ได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นอันมากก็ยังไม่เข้าใจ เกิดความสงสัยขึ้นว่า ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ค้น ไปค้นมาในที่สุดก็พบว่า เนื่องด้วยคนเราโดยมากรู้แต่ภาษาธรรมดา คือภาษาชาวบ้านพูดหรือเรียกว่าภาษาคนธรรมดา ไม่ค่อยจะรู้ภาษาของธรรมะ และไม่เคยมองว่ามีภาษาอีกภาษาหนึ่ง ซึ่งแตกต่างแทบจะตรงกันข้ามก็มี...”

ท่านพุทธทาสเป็นผู้รจนางานวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับปัญหาเกี่ยวกับภาษาโดยตรง ท่านจึงได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ภาษาคน-ภาษาธรรม” ขึ้น เพื่อชี้ถึงความแตกต่างของความเข้าใจในสองระดับต่อภาษาหรือคำศัพท์ทางศาสนา กล่าวคือในระดับรูปธรรมกับนามธรรม ท่านอธิบายว่า

“ภาษาคนนั้นไปในทางของวัตถุ ตามทางที่รู้สึกได้ตามคนธรรมดา รู้สึกและอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ไม่ได้อาศัยธรรมะเป็นพื้นฐาน จึงพูดแต่เรื่องวัตถุ พูดแต่เรื่องโลก พูดแต่เรื่องที่ได้เห็นได้ด้วยตาตามธรรมดาสามัญชน ส่วนภาษาธรรมะนั้นเป็นไปในทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัว ไม่เนื่องด้วยวัตถุ ด้วยมีปัญญาเห็นนามธรรมเหล่านั้นแล้ว จึงจะพูดเป็นและให้ความหมายเป็น จึงพูดกันอยู่แต่ในหมู่ผู้รู้ธรรมนี้เป็นภาษาธรรมะ ภาษานามธรรมที่เหนือไปจากวัตถุ” (พุทธทาสภิกขุ, 2537, หน้า 11)

ท่านยกตัวอย่างคำว่า ‘พุทธ’ ในความเข้าใจระดับภาษาคน ‘พุทธะ’ หมายถึง พระพุทธเจ้า บุคคลในประวัติศาสตร์ ผู้ซึ่งได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเมื่อประมาณสองพันปีก่อน และได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ในขณะที่เดียวกันระดับภาษาธรรม ‘พุทธะ’ หมายถึง หลักธรรม ตามนัยยะเดียวกับที่ปรากฏในพุทธวจนะว่า ‘ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรมะ ผู้ที่ไม่เห็นธรรมะนั้น แม้จะจับจีวรของตถาคตอยู่ ก็ไม่ชื่อว่าเห็นตถาคตเลย’ ท่านได้ประยุกต์แนวคิดนี้กับคำอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ‘ศาสนา’ ‘ธรรม’ ‘นิพพาน’ ‘ชีวิต’ ‘ความตาย’ ‘มนุษย์’ ‘สวรรค์ - นรก’ เป็นต้น

ท่านพุทธทาสแนะนำให้สังเกตด้วยว่า แม้แต่ในคำตรัสของพระพุทธเจ้า บางทีก็ตรัสด้วยภาษาคน บางทีก็เป็นภาษาธรรม ซึ่งศาสดาของทุกศาสนาในโลกก็เป็นเช่นนี้อาติ ถ้าท่านตรัสกับเด็กๆ หรือคนแก่ที่มีความรู้สึกอย่างเด็กๆ ท่านก็ตรัสภาษาคนว่า “มื่อติด ปัจจุบัน อนาคต จงรีบขยันขันแข็งทำให้ทันกับความตาย” แต่กับคนที่มีปัญญารู้จักพระนิพพานได้ ท่านก็ตรัสว่า “ไม่มีมื่อติด ปัจจุบัน อนาคต ไม่อาจยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดได้” อย่างนี้เรียกว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสกับบุคคลนั้นในภาษาธรรมะ

นอกจากจะเป็นการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว การเสนอแนวคิดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรมนี้ นับว่าเป็นความพยายามที่จะแก้ปัญหาคำสอนที่ดูเหมือนขัดแย้งกันเองให้มีทางออกที่สมเหตุสมผล ซึ่งถือเป็นปัญหาหนึ่งสำหรับผู้ศึกษาธรรมะซึ่งยังขาดประสบการณ์ เช่น ในที่หนึ่งสอนว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน” แต่ในอีกที่กลับสอนว่า “ตัวตนแห่งตนนั้นไม่มี” การมีแนวคิดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรมจะช่วยอธิบายว่า ตัวตนแรก หมายถึง ตัวตนในภาษาคน หรือในระดับโลกียะ เป็นตัวตนโดยสมมติที่แต่ละคนมีอยู่แต่ตัวตนหลัง หมายถึง ตัวตนในภาษาธรรม หรือในระดับโลกุตระ เป็นตัวตนที่แท้จริงซึ่งศาสนาพุทธถือว่าไม่มีตัวตนชนิดนี้

หรือในกรณีอื่นๆ เช่น คำว่า “สวรรค์” ในภาษาคน หมายถึง เทวโลกอันสุขสบาย แต่ในภาษาธรรม หมายถึง กามคุณอันน่าหลงใหล คำว่า “สมรต” ในภาษาคน

หมายถึง แต่งงานกัน แต่ในภาษาธรรม หมายถึง การเสมอ กันโดยธรรม หรือคำว่า “นางฟ้า” ในภาษาคนหมายถึง ผู้หญิงสวยๆ แต่ในภาษาธรรมหมายถึงธรรมะ เป็นต้น

ซึ่งต่อมาแนวคิดนี้ก็กลายเป็นที่กล่าวขานถึงอย่างกว้างขวาง เพราะนอกจากจากจะช่วยจัดปัญหาที่เรื้อรังมานานได้แล้ว ยังเป็นการนำเสนอธรรมทัศน์ในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ต่อคำศัพท์ที่ใช้กันอยู่ซึ่งถือเป็นการเผยแผ่ในรูปแบบที่แปลกใหม่อีกด้วย

ท่านพุทธทาสให้จดจำว่า ภาษาคน ก็คือ ภาษาโลก ที่พูดกันตามประสาคนที่ไม่รู้ธรรมะ กล่าวกันไปตามทางที่คนธรรมดาารู้สึกได้ โดยเอาวัตถุหรือเรื่องโลกเป็นพื้นฐาน ส่วนภาษาธรรมนั้น เป็นภาษาของคนที่ได้เห็นธรรมะในส่วนลึกหรือธรรมะที่แท้จริงแล้วพูดไปด้วยความรู้สึกนั้น จึงเกิดภาษาธรรมะขึ้นมา เป็นไปในทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัว ไม่เนื่องด้วยวัตถุ ต้องมีปัญญาเห็นนามธรรมจึงจะพูดเป็น เป็นภาษาธรรมที่เหนือไปจากวัตถุ

เท่าที่สำรวจพบว่า ท่านพุทธทาสแสดงข้อธรรมอันเป็นแนวคิดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรมครั้งแรก ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2509 ซึ่งหลังจากนั้นท่านก็ได้แสดงหมวดธรรมนี้อีกหลายครั้ง เพื่อแยกแยะความหมายของคำศัพท์และภาษาอันอาจเข้าใจผิดและไขว้เขวไปจากหลักธรรมแท้จริงในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถประมวลภาษาคน-ภาษาธรรมที่ท่านมักจะแสดงดังนี้

คำศัพท์	ความหมาย	
	ภาษาคน	ภาษาธรรม
พุทธะ	องค์พระพุทธเจ้า เนื้อหนังของท่าน ร่างกายของท่านที่เกิดในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว นิพพานแล้ว เฝ้าใหม่ไปหมดแล้ว (ตัวตน)	ตัวธรรมะแท้ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรมะ ผู้ที่ไม่เห็นธรรมะนั้น แม้จะจับจีวรของตถาคตอยู่แต่ๆ ก็ไม่ได้ชื่อว่าเห็นตถาคตเลย
ธรรม	พระคัมภีร์ หนังสือ ที่เรียกกันว่า พระธรรม อยู่ในตู้ หรือเสียงที่ใช้แสดงธรรม	บทธรรมที่กว้างขวาง ไม่ใช่เพียงหนังสือ คัมภีร์ ไบบัน หรือเสียงเทศน์เป็นความหมายที่ลึกซึ้ง ที่หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้าใจได้ยากก็มี เข้าใจได้ง่ายก็มี

พระสงฆ์	นักบวช	คุณธรรม หรือพระธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคน หมายถึงคุณธรรม ไม่ได้หมายถึงตัวคน เพราะเปลือกหรือตัวคนนั้นเหมือนกันหมด ผิดกันแต่คุณธรรมในใจที่ทำให้เป็น พระโศดบัน พระสภิกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ขึ้นมา
พระศาสนา	โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ฟ้ากาสาวพัสตร์ และคำสั่งสอน (มีโบสถ์วิหารสรรพสิ่งไปหมด ก็พูดว่าพระศาสนาเจริญแล้ว)	ธรรมะที่แท้จริงที่เป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้จริง ธรรมะใดเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้จริง ดับทุกข์ให้มนุษย์ได้จริง ธรรมะนั้นคือศาสนา
การงาน	อาชีพที่ทำด้วยความจำเป็น เพื่อเลี้ยงชีวิต	กัมมัฏฐาน คือ การปฏิบัติธรรม ทำด้วยความซื่อตรง ด้วยสุจริต ด้วยความขยันด้วยความแข็งขัน ด้วยความฉลาด ด้วยคุณธรรมมากมายหลายประการ
พรหมจรรย์	เว้นการประพฤติดิคนในทางกาม	การทำเพื่อละกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความเคร่งครัด ถ้าปฏิบัติลงไปให้จริง ให้เคร่ง ไม่มีการบกพร่องแล้ว เรียกว่า พรหมจรรย์
นิพพาน	นิพพานเป็นบ้าน เป็นเมืองแก้ว เมืองสารพัตตนิค จะนึกอะไรก็ได้ตามใจชอบ คนจึงอยากไปนิพพาน	ความดับสิ้นสุดแห่งกิเลสและความทุกข์ โดยประการทั้งปวง และอย่างแท้ จริง
มรรค-ผล	การทำงานนั้นได้สำเร็จ ตามที่ตนต้องการ แม้แต่เป็นเรื่องโลกียก็ทำตาม	การทำลายความทุกข์ ทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้อย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมะเป็นขั้นๆ ขึ้นไป
มาร	ยักษ์มารที่มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัว	เป็นภาวะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะขัดขวางความดีความงาม ความที่จะก้าวไปถึงความดับทุกข์
โลก	แผ่นดิน ตัวโลกนี้จะกลมหรือแบนก็ตาม	นามธรรม หรือคุณธรรม หรือคุณสมบัติที่มีประจำอยู่ในโลก เช่น ความทุกข์ ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น
ชาติ (ความเกิด)	การหลุดจากห้องมารดา ซึ่งมีครั้งเดียว	ความเกิดแห่งความรู้สึกว่า ตัวฉัน หรือตัวกูก็ ตาม ที่เกิดขึ้นมาครั้งหนึ่งๆ ในจิตใจของเราเป็นประจำวัน คนธรรมดาเกิดได้มากครั้ง ถ้าเป็นคนดีก็เกิดน้อยครั้ง ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็ยิ่งเกิดน้อย ลงไปอีก กระทั่งไม่เกิดเลย
ความตาย	ตายชนิดที่จะต้องเอาใส่โลง ไปเผาไปฝัง	ความสลายแห่งความรู้สึก คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าเป็น ตัวฉัน ตัวกู สลายลงไป
ชีวิต	สิ่งที่ยังไม่ตาย ยังเดินได้ เดินได้ กินอาหารได้ เป็นต้น	สภาวะที่ไม่รู้จักตายจริงๆ คือ นิพพาน หรือชีวิตนิรันดร์จริงๆ เป็นชีวิตที่ไม่มีเกิด ไม่

		รู้จักดับอีกต่อไป
คน	สัตว์ที่มีรูปร่าง	คุณธรรมที่เหมาะสมกับคำว่ามนุษย์ คือ มีจิตใจสูง
พระเจ้า (พระเป็นเจ้า)	เทวดาที่มีอำนาจในการสร้าง ในการบันดาล ในการเนรมิตต่างๆ	อำนาจลึกลับที่ไม่ต้องเป็นตัวตนไม่ต้องเป็นตัวเทวดา ไม่ต้องเป็นตัวอะไรทั้งหมด แต่เป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เป็นนามธรรม เป็นกฎธรรมชาติ หรือถ้าเรียกอย่างบาลี เรียกว่า ธรรม
นรก	เมืองที่อยู่ใต้ดิน มีเจ้าหน้าที่เป็นขมบาล จับคนไปลงโทษ เมื่อตายแล้วจึงจะไปถึง	ความร้อนใจเหมือนไฟเผา ใครทำความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่ตนเองในลักษณะเหมือนไฟเผาเมื่อไร ก็เรียกว่า ตกนรกเมื่อนั้น
สัตว์เดรัจฉาน	สัตว์ต่างๆ หมู หมา กา ไก่ ฯลฯ ที่ตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน	ความโง่ วันหนึ่งเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหลายหนก็ได้
เปรต	สัตว์ที่มีปากเล็กนิดเดียว มีท้องโตมาก กินไม่ทันและหิวอยู่เรื่อย และจะเป็นก็ต่อเมื่อตายแล้ว	คนที่ความทะเยอทะยานด้วยกิเลสตัณหา หรือวิตกกังวลด้วยกิเลสตัณหา
อสุรกาย	ผีชนิดหนึ่ง มองไม่เห็นตัว เทียวหลอกเที่ยวหลอนไม่กล้าแสดงตัวเพราะมีความขลาด	ความขลาดในจิตใจของมนุษย์ ขี้ขลาดอย่างไม่ควรจะเป็น กลัวการทำความดี กลัวว่าบรรลุนิพพานแล้วจะไม่มีรสชาติ ความกลัวอย่างไม่มีเหตุผลชนิดนี้เป็นอสุรกาย
สวรรค์	เทวโลกอันงดงามอยู่เบื้องบน	กามคุณ หรือยอดสุดของกามคุณ เป็นต้นที่ทำให้คนลุ่มหลงนี้เรียกว่า สวรรค์ชั้นกามาวจรถ้าเป็นสวรรค์ชั้นพรหมโลก ก็หมายถึงความว่างจากกามารมณ์ มีความสบายใจ เพราะไม่ถูกกามารมณ์รบกวนเหมือนดังว่า คนๆ หนึ่ง เมื่อมีความหิวในกามารมณ์ บริโภคกามารมณ์เสร็จแล้ว ไม่อยากแต่จะต้องอีกต่อไปในเวลานั้นต้องการอยู่ว่างๆ เจียบๆ เทียบได้กับคุณสมบัติของพรหมหรือพรหมโลก ดังนั้น จึงกล่าวว่า สวรรค์ชั้นธรรมดาก็คือสมบูรณไป ด้วยกามารมณ์ สวรรค์ชั้นสูงสุด เช่น ปรมิมีตวสวัตติ ก็คือความสมบูรณไปด้วยยอดสุดของกามารมณ์ สวรรค์ชั้นพรหมโลกก็คือว่างจากการเบียดเบียนของกามารมณ์ แต่ยังมีตัวมีตนมีตัวกูอยู่
น้าอมฤต	เหล้าชนิดหนึ่ง ซึ่งพวกเทวดากินเข้าไปแล้วไม่ตาย แต่กลับบรรพมา่าฟื้นกันเอง	ธรรมะชั้นสูงขั้นอนันตคา หรือสุญญตา ซึ่งทำให้คนไม่ตาย เพราะว่างจากตัวตน ไม่มีตัวตน

สูญญตา	“สูญญตา” เป็นภาษาบาลี “สูญญ” แปลว่าว่าง “ตา” แปลว่า ความ “สูญญตา” แปลว่าความว่าง ไม่มีอะไรเลย หรือสูญเปล่าไม่ได้ อะไรเลย	มีทุกอย่างทุกประการ มีเท่าไรก็ได้ เว้นแต่ความรู้สึกว่าตัวฉัน หรือเป็นของฉัน นั่นคือว่างจากตัวตน หรือของคน นอกนั้นมิได้หมด
ความหยุด	ไม่เคลื่อนไหว	ความว่างจากตัวตน ถ้าว่างจากตัวตนแล้วจะเอาอะไรวิ่ง ก็ต้องถือว่าฉันหยุดแล้ว ไม่มีตัวตนจะยึด ว่างจากตัวตนโดยสิ้นเชิง
แสงสว่าง	แสงดวงอาทิตย์ แสงไฟฟ้า แสงตะเกียง ฯลฯ	ปัญญา หรือวิชา หรือญาณ แม้จะอยู่ในถ้ำมืด หรือเวลากลางคืนไม่มีแสงเดือนแสงดาว ก็ยังปรากฏแสงสว่าง มีปัญญา หรือวิชา หรือญาณนั้นๆ
กรรม	สถานการณ์ที่ชีวิตอย่าแย่ มีโชคร้าย มีผลบาปมาถึง	การกระทำ กระทำไม่ดี กระทำชั่ว เรียกว่ากรรมดำ กระทำดี เรียกว่า กรรมขาว
ความมืด	มีคนมองด้วยตาไม่เห็น	อวิชา ความโง่ ความหลง โมหะ มืดด้วยอวิชา มืดด้วยโมหะ ไม่ว่าจะอยู่ในที่สว่างอย่างไรก็มีมืดอยู่นั่นเอง
ที่พึ่ง สรรณะ	สิ่งอันที่อยู่นอกตัวที่จะเอามาเป็นที่พึ่ง พึ่งคนอื่น พึ่งผีพึ่งนาง พึ่งจอมพลวก พึ่งศาลพระภูมิ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่อื่น หรือคนอื่นที่อยู่นอกตัวเรา	ตัวเองอยู่ในตัวเอง แม้เราพูดว่าพึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่อยู่ในจิตใจเราจึงเป็นที่พึ่งแก่เราได้
หัวใจของพุทธศาสนา	การท่องคาถาเน้นภาษาบาลีสองสามตัว เช่น วิ-สุ-ปะ = วินัย สุตตะ ปรมัตตะ หรือท่องอย่างอื่นก็มี เช่นนี้เป็นภาษาของคนโง่ คนไม่เห็นธรรม	ความรู้ที่รู้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเขา
กิน	กินอาหารทางปากเหมือนที่เราเรียกกันอยู่ ว่า กินเข้าไป	กินทางตา กินทางหู กินทางจมูก กินทางลิ้น กินทางกาย กินทางใจ ในภาษาบาลีเขาพูดว่า “นิพโกโค” คือไม่มีอะไรจะกินแล้ว ก็หมายความว่า พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลายไม่ถูกปรุงแต่งด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ธรรมารมณ์อีกต่อไป: อยู่เหนืออำนาจการปรุงแต่งของสิ่งทั้งหมึกนี้แล้ว เรียกว่า คนไม่มีอะไรจะกิน
นอน	การนอน อย่างสุนัขนอน แมวนอน คนนอน เป็นต้น	เป็นอยู่ด้วย อวิชา นั่งลืมตาอยู่แต่เขากำลังโง่เรียกว่า หลับอยู่ การเป็นอยู่ หรือมีชีวิตอยู่ด้วยอวิชา ในอิริยาบถใดก็ตามเรียกว่า “หลับ”
ตื่น	ตื่นนอน	ชีวิต เป็นอยู่ด้วยสติปัญญา ทั้งตื่นและหลับก็เรียกว่า “ตื่น”
เล่น	เล่นอย่างเด็กๆ เล่น เล่นกีฬา สนุกสนาน	บันเทิงอยู่ด้วยธรรมะ เป็นธรรมะบันเทิง แต่

		เล่นอยู่ในความสุขของฉานของสมาธิที่เรียกว่า “ฉานกีฬา” อย่างนี้เป็นการเล่นของพระอริยเจ้า
นางฟ้า	นางฟ้าตัวสวยๆ อยู่ในสวรรค์วิมานข้างบน	ธรรมชาติของพระพุทธเจ้าที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในเบื้องปลาย
หญิง กับ ชาย	เพศตรงข้าม เป็นหญิงเป็นชาย	นิมิตแห่งหน้าที่ที่ธรรมชาติกำหนดให้มนุษย์จะต้องร่วมมือกันกระทำ ไม่ใช่เรื่องการบริโภคของกามคุณ แต่ถึงถึงการที่มนุษย์จะต้องอยู่ในโลก จะต้องไม่สูญพันธุ์ไป ยังจะต้องมีการสืบเชื้อสาย จึงต้องแบ่งแยกหน้าที่กันในระหว่างหญิง กับ ชาย
สมรส	หญิงชายแต่งงานกันตามธรรมเนียมประเพณี	มีรสเสมอกันโดยธรรม คือมีความปรารถนา มีความต้องการที่ถูกต้อง ไม่จำเป็นต้องมีกยสมรสระหว่างหญิงกับชาย มีความปรารถนาอย่างเดียวกัน มีหน้าที่อย่างเดียวกัน มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน มีความยินดีพอใจอย่างเดียวกัน
พ่อ – แม่	ผู้ให้กำเนิดเกิดมา	อวิชา แม่ หมายถึง ตัดหา ล้วนแต่ต้องฆ่าเสียให้ตายอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ให้ฆ่าพ่อแม่แม่เสีย แล้วจะถึงนิพพาน
เพื่อน	คนที่ทำอะไรถูกใจเรา เราก็เรียกเพื่อน เรียกมิตร	ธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมะที่ทำให้ความพ้นทุกข์ให้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า อภัยวงศิกมรรค หรืออภัยวงศิกมรรค เป็น กัลยาณมิตรอย่างยิ่งของคนทุกคน
ศัตรู	คนที่เราเกลียด และคนที่กำลังต้องการทำอันตรายเรา	จิตใจของตัวเองที่ตนตั้งไว้ผิดๆ นั้นแหละคือศัตรู ไม่ใช่คนนอกตัวเรา เกิดอยู่ภายในใจ เกิดขึ้นในใจ เกิดจากจิตใจ เมื่อใดจิตนั้นตั้งไว้ถูกประกอบด้วยธรรม เมื่อนั้นไม่มีศัตรู มีแต่มิตร
ของเหม็นคาว เหม็นเน่า	ของเหม็นคาว เหม็นเน่า ปลายเน่า เป็นต้น	พระพุทธเจ้าท่านตรัสระบุถึงกิเลส เช่น อภิชฌา-ความอยากได้เกินประมาณ หรือ อัสสมิมานะ-ความมีตัวมีตน ยกหูชูหาง เป็นตัวกูของกูขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่าของเหม็นคาว
การหัวเราะ	การหัวเราะร่วน ร่าเริง สรวลเสเฮฮา	การหัวเราะเยาะสังขารที่ไม่เที่ยง ที่มีความเปลี่ยนแปลง หรือหัวเราะเยาะกิเลสตัณหา นั่นเอง
ร้องเพลง	การร้องต่างๆ ไปตามวิทฺยุ คือการร้องของ	การเห็นธรรมะแล้ว เปล่งอุทานอันสูงสุด

	เด็กร้องไห้ หรืออาการของคนร้องไห้ พระอริยเจ้าท่านจัดไว้เป็นอาการร้องไห้ เพราะต้องทำปาก ทำคอ ทำเสียง ทำลิ้น เหมือนกับการร้องไห้	ออกมาเป็นการแสดงความจริงบ้าง เป็นการแสดงความพอใจในธรรมะบ้าง เป็นการบรรเลงในทางธรรมะออกมา หรือกล่าวอุปทานเป็นธรรมะออกมา
การเดินรำ	พระอริยเจ้าเรียกการเดินรำของคนว่า “อาการของคนบ้า”	ธรรมนันทิ คือการลุกขึ้นเดินรำเยาะกิเลส หรือแสดงความหลุดพ้นแล้ว ไม่ติดบ่วงของอุปทานทั้งสี่ ที่เท้า ที่มีมือ ที่แขน ที่ขา ที่คอ เป็นมือเท้าแขนขาที่อิสระรำฟ้อนได้ เพราะไม่ถูกอุปทานผูกมัด

การนำเสนอแนวคิดเรื่อง ภาษาคน-ภาษาธรรม ของท่านพุทธทาสตามที่นำเสนอมาในบทที่ผ่านมา ท่านพุทธทาสจะเน้นที่การให้นิยามความหมาย (Definition) ของคำศัพท์เป็นหลัก ซึ่งการนิยามศัพท์เหล่านั้นมีวิธีการให้ความหมาย 2 แนวทางด้วยกันคือ

1. การให้บทนิยามศัพท์ทางศาสนาที่ใช้กันตามปกติใหม่โดยตรงไปตรงมาจากระดับภาษาคน ยกระดับขึ้นสู่ภาษาธรรม ในกลุ่มนี้ได้แก่ การนิยาม หรืออธิบายคำว่า พุทธะ ธรรมะ สังฆะ พระศาสนา การงาน นิพพาน มรรคผล สุนทรียตา กรรม เป็นต้น

2. การให้บทนิยามศัพท์ที่เป็นความนึกเปรียบเทียบ (Conceit) เพื่อโยงไปสู่ความหมายทางศาสนา เป็นความนึกเปรียบเทียบซึ่งในทางวรรณคดี เรียกว่า ความนึกเปรียบเทียบประเภทที่เกี่ยวกับศาสนา (Typological Conceit) ซึ่งเป็นความเปรียบประเภทที่ค่อนข้างลึกซึ้งจำเป็นต้องใช้พื้นความรู้ทางศาสนามาตีความหรืออธิบายความเพื่อกันเอาความหมายที่สมบูรณ์ออกมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539, หน้า 60) ความนึกเปรียบเทียบประเภทนี้ได้แก่ คำว่า มาร พระเจ้า นรก สวรรค์ น้าอมฤต แสงสว่าง ความมืด นางฟ้า การหัวเราะ ของเหมีน ของควา ร้องเพลง การเดินรำ เป็นต้น

การให้บทนิยามประเภทหลังนี้เรียกอีกอย่างว่าเป็นการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นการเรียกชื่อสิ่งๆ หนึ่งโดยใช้คำอื่นมาแทน ไม่เรียกตรงๆ ตัวอย่างเช่น แสงสว่าง เป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ความมืด คือ อวิชชา น้าอมฤต คือ หลักธรรมชั้นสูง นางฟ้า คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นต้น การใช้สัญลักษณ์และความเปรียบทำนองนี้ เป็นรูปแบบในการสอนธรรมมาแต่ครั้งพุทธกาล ที่รู้จักกันดี คือ

การเปรียบเทียบบุคคลในโลกเป็นดอกบัว 4 เหล่า เช่น ดอกบัวใต้น้ำ หมายถึง บุคคลประเภทที่เรียกว่า อเวไนยสัตว์ ซึ่งไม่สามารถชี้แนะให้เห็นธรรมได้

อย่างไรก็ตามอาจพิจารณาลักษณะในการอธิบายภาษาคนสู่ภาษาธรรมได้อีก 4 ลักษณะ คือ การอธิบายคำที่เป็นรูปธรรมสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม อธิบายคำที่เป็นรูปธรรมสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม อธิบายคำที่เป็นนามธรรมสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม และอธิบายคำที่เป็นนามธรรมสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม ดังนี้

1. อธิบายคำที่เป็นรูปธรรมสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ คำว่า พุทธ ธรรม สงฆ์ พระศาสนา นิพพาน มาร โลกชาติ ความตาย ชีวิต คน นรก สัตว์เดรัจฉาน เปต อสุรกาย สวรรค์ น้าอมฤต ความหยุด แสงสว่างความมืดกินหัวใจ พระพุทธศาสนา นอน ตื่น เล่น นางฟ้า หญิงกับชาย สมรส พ่อแม่ เพื่อน ศัตรู ของเหมีน ของควา การเดินรำ เป็นต้น

2. อธิบายคำที่เป็นรูปธรรมสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ คำว่า การงาน พรหมจรรย์ที่พึง สรณะ การหัวเราะ การร้องเพลง

3. อธิบายคำที่เป็นนามธรรมสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ คำว่า กรรม

4. อธิบายคำที่เป็นนามธรรมสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ คำว่า มรรค-ผล พระเจ้า สุนทรียตา เป็นต้น

นอกจากนี้หากจะพิจารณาในแง่ของการใช้โวหารแล้ว ภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสเป็นการใช้เทศนาโวหาร ซึ่งตามหลักจะต้องใช้โวหารประเภทต่างๆ มาประกอบ กล่าวคือ ทั้งใช้บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร รวมทั้งอุปมาโวหาร และสาธกโวหารด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจ

ความชัดเจนแจ่มแจ้ง มีทั้งความหลักและความรองเป็นที่
เข้าใจจนเกิดความรู้สึกนึกคิดส้อยตาม สำหรับโวจาโรที่
ท่านมักจะนำมาใช้ประกอบเทศนาโวจาโรที่เห็นอย่าง
เด่นชัดที่สุด คือ อุปมาโวจาโร หมายถึง โวจาโรเปรียบเทียบ
เพื่อให้เกิดความชัดเจนด้านความหมาย ด้านภาพ และเกิด
อารมณ์ ความรู้สึกมากยิ่งขึ้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การอธิบายภาษาทางศาสนาในระดับภาษาธรรมของท่าน
ช่วยให้สามารถก้าวพ้นจากความคิดต่างๆ ในเชิงเทพ
ปรกณัม และความคิดทางไสยศาสตร์ในพุทธศาสนาแนว
จารีต อีกทั้งยังเป็นการท้าทายให้พุทธศาสนิกชนไทย
พิจารณา ทบทวนและทำความเข้าใจคัมภีร์และคำสอนทาง
พุทธศาสนาในระดับที่ลึกซึ้งและเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น
ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งขอในภาวะที่กำลังเกิดช่องว่าง
ทางการสื่อสาร ระหว่างพระสงฆ์ผู้เคร่งครัดตามแนวจารีต
ที่จำต้องเทศนาให้แก่ผู้ฟังซึ่งเป็นศาสนิกชนแห่งโลก
สมัยใหม่

แนวคิดของพุทธทาสภิกขุเกี่ยวกับภาษาคน ภาษา
ธรรม มีนัยยะที่สำคัญมากเนื่องจากการวางรากฐาน
ความเข้าใจพุทธศาสนาบนพื้นฐานแห่งประสบการณ์ทาง
ปัญญา ภายใต้กรอบความคิดนี้เองที่เป็นบริบทที่แท้จริง
ของความหมายของพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังเป็นการ
เสนอด้วยว่า เราไม่ควรพยายามทำความเข้าใจคัมภีร์ทาง
พุทธศาสนาตามตัวอักษรหรือตามอย่างที่คนโดยมากเข้าใจ
เพราะจะนำไปสู่ความยึดติดที่ผิดพลาด การแยกภาษาคน
และภาษาธรรมออกจากกันก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า โดย
เนื้อหาของพุทธศาสนา หรือ “แก่นพุทธศาสนา” จำต้อง
ชี้แนะให้ชาวพุทธสลัดทิ้งความเห็นที่ผิด รวมทั้งคลายความ
ยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดในตัวตน จนกระทั่งนำไปสู่การดับ
ทุกข์ในที่สุด

นอกจากเพื่อสร้างความเข้าใจในหลักธรรม และเพื่อ
แก้ไขปัญหาการขัดแย้งกันเองของพระพุทธวจนะแล้ว อาจ
กล่าวได้ว่า การแสดงแนวคิดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรมของ
ท่านพุทธทาส ได้ทำหน้าที่ในการสมานฉันท์ความแตกต่าง
ระหว่างศาสนาได้เป็นอย่างดี ท่านชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้ง
และความเข้าใจผิดกันระหว่างศาสนาเกิดจากการถือเอา
หลักธรรมคำสอนตาม “ตัวอักษร” แบบ “ภาษาคน” อัน
เป็นโลกียโวจาโร มากกว่าจะเป็นโลกุตระโวจาโร หรือแบบ

“ภาษาธรรม” ซึ่งหากเข้าใจกันแบบหลัง ทุกศาสนาย่อมไม่
มีอะไรขัดแย้งกัน เพราะพูดภาษาเดียวกัน คือ ภาษาธรรม
นั่นเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2524, หน้า 40-41)

พุทธทาสภิกขุได้พยายามอธิบายและตีความคำสอน
ของแต่ละศาสนาให้สอดคล้องกัน เช่น อธิบายความหมาย
ของ “พระเจ้า” (God) ในภาษาอังกฤษว่า ฟ้องเสียงและ
ความหมายกับคำว่า “กฎ” อันหมายถึง “ธรรมะ” หรือ “กฎ
ธรรมชาติ” นอกจากนี้สัญลักษณ์ “ไม้กางเขน” ของ
คริสต์ศาสนิกชน ก็ได้รับการอธิบายจากท่านพุทธทาสว่า
เป็นการทำลายตัวกู ของกู อันเป็นกิเลสอย่างสำคัญของ
มนุษย์ด้วย ท่านพุทธทาสจึงมีภักษณมิตรทั้งที่เป็นชาว
คริสต์ และชาวอิสลามจำนวนมาก

ผลงานของท่านผ่านบทเทศนา หรืองานนิพนธ์ต่างๆ
จึงเปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาทางด้านภาษา นั่นคือ ความ
สามารถในการให้กำเนิดคำหรือกลุ่มคำใหม่ๆ รวมทั้งนำ
มาใช้อธิบายและให้ความหมายใหม่ๆ แก่คำที่เป็นที่รู้จักกัน
ดีอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาทาง
ศาสนาที่สามารถประยุกต์วิธีการสื่อสารและปรับใช้
หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณี
ดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ
ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสภาพแวดล้อมในสมัย
ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม นอกจากการเสนอแนวคิดเรื่องภาษาคน
ภาษาธรรมแล้ว ท่านยังให้ความสนใจกับการใช้ภาษาใน
แง่มุมอื่น เช่น การนำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ซิกมันด์
ฟรอยด์ และอัลเฟรด แอดเลอร์มาตีความโดยนำเสนอใน
รูปความเรียง ชื่อ “บททดลองเสนอว่าด้วยจิตวิเคราะห์แบบ
พุทธ (ปมเชื่อง)” (2527) กล่าวคือ ฟรอยด์วิเคราะห์ว่า
พฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ล้วนเป็นไปตามแรงขับ
ของจิตใต้สำนึก (จิตไร้สำนึก) โดยเฉพาะสัญชาตญาณทาง
เพศ ส่วนแอดเลอร์วิเคราะห์ว่า เกิดจากความพยายามทด
เทิดปมด้อย แต่ท่านพุทธทาสไม่เชื่อเช่นนั้น หากแต่
วิเคราะห์ว่า ทุกอย่างเป็นไปตามบงการของอัสมีมานะ
อหังการ มมังการ หรือตัวกู ของกู ที่ท่านเรียกว่า “ปมเชื่อง”
ท่านเชื่อว่าไม่มีปมด้อยแต่มีแต่ปมเชื่อง การนำเสนอ
แนวคิดเรื่องนี้ ถือเป็นงานบัญญัติศัพท์เพื่อเป็นแนวเทียบ
กับแนวคิดเรื่อง “ปมด้อย” นั่นเอง โดยท่านวิเคราะห์ว่า
พฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งพืชและสัตว์ล้วนตกอยู่ภายใต้
แรงขับจากอำนาจของปมเชื่อง อยากรเด่นอยากดัง อยากร

เหนือกว่า หรือความยึดมั่นในตัวกูของกูทั้งสิ้น การนำเอาทฤษฎีดังกล่าวมาทดลองวิเคราะห์ในมุมมองแบบพุทธ นับเป็นความพยายามที่จะนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์สมัยใหม่ และเป็นการสร้างสรรค์ที่แสงที่นำสนใจ เพื่อที่จะสื่อสารกับคนหนุ่มสาวร่วมสมัยและนักวิชาการทั่วไปได้อย่างมีความหมาย

ท่านได้ประดิษฐ์ถ้อยคำและผูกสำนวน “แบบสวนโมกข์” ที่ให้สาระ ข้อคิด คติธรรมขึ้นใช้ คำต่างๆ เหล่านี้ แม้จะไม่ใช่ว่าที่คิดขึ้นเองทั้งหมด กล่าวคือ บางส่วนนำที่มีอยู่แล้วมาปรับประยุกต์ เช่นเดียวกับพระพุทธองค์ทรงเคยกระทำ เช่น ทรงนำคำว่า “นิพพาน” ที่แปลว่า สงบ เย็น ซึ่งเป็นคำภาษาชาวบ้านในสังคมอินเดียมาทำให้เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา โดยอธิบายความหมายเสียใหม่ว่า หมายถึง อาการสงบเย็นอันเกิดจากการสามารถขจัดโลก โกรธ หลง ออกจากจิตใจได้หมดสิ้น ในกรณีของท่านพุทธทาสได้สร้างและประยุกต์คำแปลใหม่ทำนองนี้ขึ้นใช้เหมือนกัน ตัวอย่างถ้อยคำสำนวนที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ เช่น นกไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ หอนอนไม่เห็นลูก คนไม่เห็นโลก กิน กาม เกียรติ สะอาด สว่าง สงบ งามอยู่ที่ซากผี คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง กินข้าวสุกอย่าให้เสียข้าวสาร ทำงานอย่าให้เสียแรง ความผิดสอนความถูก การก้าวผิดช่วยให้ก้าวถูก จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง การทำงานคือการปฏิบัติธรรม ตัวกู ของกู ความเย็นที่สุดอยู่ที่ท่ามกลางความร้อนสูงสุด เป็นอยู่อย่างต่ำมุ่งกระทำอย่างสูง ฉันทข้าวจานแฉว อาบน้ำในคู นอนกุกี้เส้าหมู ฟังยุงร้องเพลง ดายเสียก่อนตาย เช่นนั้นเอง เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้นพุทธทาสภิกขุได้นำภาษาแบบการโฆษณามาใช้ เพื่อเร้าความสนใจ ท่านเรียกวิธีการเช่นนั้นว่า “ธรรมโฆษณ์” โดยใช้ภาษาสั้นๆ บรรยายสรรพคุณ กระตุ้นให้ผู้อ่านรู้อยากลอง เช่น สอนเรื่องอานาปานสติที่เข้าใจค่อนข้างยาก ด้วยภาษาว่า “หายใจอย่างไรจึงจะหยุดทุกข์ได้” หรือเรื่องปฏิจสุมุขบาทก็กล่าวเสียใหม่ว่า “ความทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร และดับลงได้อย่างไร?” เป็นต้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวนอกจากทำให้ธรรมะเป็นที่น่าสนใจแล้ว ยังช่วยประหยัดเวลาและการอธิบาย ในส่วนของผู้รับก็สะดวกต่อการจดจำไปใช้และปฏิบัติ เมื่อได้ยินคำแปลๆ จะช่วยให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากศึกษาทำความเข้าใจ จึงนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาด้านภาษาในการสืบทอด

ธรรมที่มีประสิทธิภาพยิ่ง (อำนาจ ชัยโยธา, 2546 หน้า 173)

นอกจากแนวคิดภาษาคน ภาษาธรรมแล้ว การให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาในการสอนธรรมประเภทอื่นๆ เช่น การผูกหัวข้อธรรมเป็นร้อยกรอง ตลอดถึงการริเริ่มนำคำศัพท์ภาษาอังกฤษมาช่วยอธิบายเทียบเคียงกับศัพท์ธรรมะบางคำเพื่อความกระจ่างแจ้งทั้งโดยอรรถและโดยนัย ก็ถือเป็นเรื่องแง่มุมอันแสดงภูมิปัญญาในการเผยแผ่ธรรม และภูมิปัญญาทางภาษาของพุทธทาสภิกขุที่ควรค่าแก่การสนใจศึกษาให้กว้างขวางต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2540). **สัมมวัจฉาโวหารไทย**. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2538). **บทกวีของพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพฯ: อรุณสภา.
- , (2537). ภาษาคน - ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- , (2537). ภาษาคน - ภาษาธรรม. เรามา “กิน” เวลาทันเกิด. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม: ภาพพจน์ โวหาร และกลการประพันธ์**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน
- เสรี พงศ์พิศ. (2524). **ท่านพุทธทาสกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

- ชำนาญ อิ่มสะอาด. (2519). **ชีวิตและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. นิกิจ พลายชุม. (2523). **วิเคราะห์วรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- อำนาจ ชัยโยธา. (2546) **ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่านพุทธทาส**. งานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วารสาร

ชลธิรา กลัด้อย. (2518). วรรณกรรมคำสอนของท่านพุทธทาส. วารสารอักษรศาสตร์วิจารณ์, 3, 6-15.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2539). พุทธทาสกับทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยม. วารสารพุทธศาสนศึกษา, 3, 30.

อาจารย์นพดล ปรารงค์ทอง สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และภาควิชาการศึกษาทั่วไป วิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์ นอกจากนี้เคยดำรงตำแหน่งรองประธานฝ่ายวิชาการ เครือข่ายนักเขียนแห่งประเทศไทย มีผลงานเรื่องสั้น บทกวี และบทความตีพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ เป็นครั้งคราว